

Theissen, Gerd: *Erleben und Verhalten der ersten Christen. Eine Psychologie des Urchristentums*. 619 sid. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2007.

När Gerd Theissen 1983 lade fram sin *Psychologische Aspekte paulinischer Theologie* (eng. öv. 1987) var det många av kollegorna som rynkade på näsan. «Varje exeget har fått lära sig att psykologisk exeGES är dålig exeGES», skrev han självironiskt. När han nu, mer än två decennier senare, presenterar denna omfattande monografi har acceptansen för psykologisk bibeltolkning ökat, inte minst pga. hans insatser. Theissens egenskap som innovativ nybyggare var ett av skälen till att han blev utnämnd till hedersdoktor i Lund 2002 och tillägnades nr 1/2003 av denna tidskrift.

Redan på 1970-talet medverkade Theissen till att etablera en sociologisk tolkningstradition inom NT-exegetiken med en strid ström av publikationer. Att kritiken inte heller då lät vänta på sig visar sig av det han skrev i en senare publikation: «Den som lär av marxismen och genom den stimuleras att utnyttja konfliktorienterade samhällsteorier för att tolka sociala och religiösa processer, är för den skull ingen marxist.» Ifråga om psykologisk bibeltolkning skulle han idag kunna skriva: «Den som tolkar religiös erfarenhet och betedande med hjälp av psykologiska teorier är för den skull ingen ateist.» Men han skulle dessutom insistera på att den som bortser från den psykologiska aspekten aldrig kommer åt de tidiga kristnas religiösa verklighet i sin helhet.

Theissen företar sig att beskriva, klassificera, tolka och så långt som möjligt förklara de första kristnas religiösa erfarenhet och handlingar ur ett historiskt-psykologiskt perspektiv. I bokens inledning (*Fragestellung und Methodik*, 15–48) beskriver han det historisk-psykologiska perspektivets begränsningar och möjligheter och slår håll på motsättningen mellan empirisk och historisk psykologi: å ena sidan har all empiri en historisk dimension och inbegriper interpretation. å andra sidan bygger även historisk psykologi (liksom kulturanthropologi) på verifierbara regler och normer. Theissen definierar religion (liksom i *Eine Theorie der urchristlichen Religion*, 1999) som ett teckensystem med fyra sammanhängande huvudfunktioner — erfarenhet, myt, rit och etik: funktioner som har visat sig vara essentiella både ur ett evolutionspsykologiskt perspektiv och i undersökningar av sekulariserade samhällen. Även när religioners kollektiva bindningskraft upplöses, lever funktionerna vidare var för sig och i sekulariserad form. Exempel på detta är *peak experiences*, *great narratives* eller *rites de passage*.

De psykologiska frågorna aktualiseras när strålkastarljuset riktas på *hur* och *varför* människor via en

religions teckenspråk kommunicerar med varandra och (i sin intention) tar kontakt med den transcendent verkligheten. De tidigkristna religiösa erfarenheterna och handlingarna kan kartläggas psykologiskt och placeras in på en skala mellan polerna moderat och extrem religiositet utifrån hur de avviker från det all dagliga. Den moderata religiositeten innehåller elementära erfarenheter av tillvarons transcendent grund, vilket i en svenska kontext finns väl sammanfattat i J.O. Wallins ord: «Jag ser hans spår, varhelst en kraft sig röjer.» Den extrema religiositeten handlar om gränserfarenheter där tillvarons givna betingelser syns spricka och en annan värld bryta in (ex. påskmorgonens uppståndelsevisioner, tungotal).

Inte helt oväntat finner Theissen att Kristusgestalten gång på gång visar sig utgöra kraften som integrerar och sätter sin prägel på utvecklingen. Religiösa erfarenheter knyts till honom och hans öde blir den nya religionens mytiska elementarberättelse. Gestalten är komplex och förmår integrera moderat- och extremreligiösa erfarenheter och handlingar: som människa delar Jesus de vardagliga livsvillkoren, som gudason bryter han igenom sinnevärldens begränsningar. Gränsen för Kristusgestaltens integrationskraft visar sig när den gnostisk-mystiska fromheten får allt svårare att hävda sig.

I första huvudkapitlet (*Seele und Leib*, 49–110) redogör Theissen för när och hur grunden lades för framväxten av kristendomens föreställningar om människan och hennes psyke. Han börjar med den västerländska religionshistoriens psykologiska vändpunkt omkring 500 f.v.t., då idén om den inre människan och om psykets arkitektur och dynamik upptäcktes och uppfanns. Här presenterar han också sin definition av religion som ett religiöst teckensystem med fyra huvudfunktioner. Dessa funktioner ligger till grund för nästföljande fyra huvudkapitel, där han undersöker den tidigkristna religionens psykologi utifrån spirituella, kognitiva, sociala och praktiska dimensioner och identifierar för varje dimension varianter inom spektret moderat — extrem religiositet.

Andra kapitlet (*Erfahrung und Erleben*, 111–250) fokuserar således på den spirituella dimensionen och analyserar exempelvis drömmar och visioner som tidigkristna genombrottsfarenheter. Tredje kapitlet (*Mythos und Weisheit*, 251–342) fokuserar religionens kognitiva dimension och avhandlar hur man försöker hantera teodicéproblematiken genom att tillskriva ondskan olika slags orsaker, eller hur uppkomsten av etisk monoteism kan förklaras som en kognitiv dissonansreduktion som i förlängningen föder gudsrikesmyten som en extremreligiös variant. Fjärde kapitlet (*Ritus und Gemeinschaft*, 343–402) befattar sig med den tidigkristna religionens sociala dimension

och diskuterar exempelvis nattvarden i relation till tabubrott. Den praktiska dimensionen är slutligen fokus för femte kapitlet (*Ethos und Praxis*, 403–494) där olika varianter på driftkontroll (aggression, sexualitet) och normativ orientering (lag, samvete) hos de första kristna sätts i relation till den teologiska reflektionen.

I sjätte kapitlet (*Mystik und Gnosis*, 495–536) undersöker Theissen den tidiga kristendomens två grundformer av religiositet, den mystiska och den kerygmatiske-profetiska och visar hur de tillsammans svarar mot religionens två huvuduppgifter: att lära sig leva och att uthärda döden. Theissen hävdar att även om *Gnosis* under andra århundradet avvisas som heresi så fortsätter den gnostisk-mystiska religiositeten att tillföra den framväxande kristendomen impulser (Clemens av Alexandria och Origenes) utan vilka den kerygmatiske religiositeten inte skulle ha överlevt. Följaktligen drar han den tänkvärda slutsatsen: «Man darf vermuten: <Der Funke der durch Gnosis Erleuchteten> hat ermöglicht, dass die <Besessenheit der vom Heiligen Geist Getriebenen> auf Dauer lebbar wurde» (534).

Theissens gedigna förråd och bruk av teorier och perspektiv tillsammans med de många detaljerade redogörelserna för historiska sammanhang och utvecklingar gör att läsningen av den här studien fordrar pauser och eftertanke. Det kan därför vara ett gott råd att börja med att läsa sammanfattningen (537–574). En fascinerande läsoplevelse med många nya insikter om de första kristnas religiösa erfarenheter och handlingar utlovas.

Dieter Mitternacht

Marc Dumas, Mireille Hébert, Douglas Nelson (éds.) avec collaboration de Roland Gallois: *Paul Tillich, prédicateur et théologien pratique. Actes du XVIe Colloque International Paul Tillich, Montpellier 2005*. 228 sid. LIT Verlag, Berlin/Münster 2007. (*Tillich-Studien Band 18 herausgegeben von Prof. Dr. Dr. Werner Schüßler und Prof. Dr. Erdmann Sturm in Verbindung mit der Deutschen Paul-Tillich-Gesellschaft*.)

Under de senaste trettio åren har organisationen Association de Paul Tillich d'expression française ordnat inte mindre än sjutton kollokvier om den tysk-amerikanske teologen och religionsfilosofen Paul Tillich. Nu finns texterna från det sextonde kollokviet tillgängliga i bokform.

Boken har en ganska okomplicerad uppläggning. Marc Dumas presenterar innehållet i en distinkt introduktion först på franska och sedan på engelska. Däre-

fter kommer texterna uppdelade i fem sektioner. Sist finns ett kort personregister och korta författarpresentationer. Även om boken har en fransk titel är det i allra högsta grad en internationell produkt, och en tvåspråkig sådan. Sammantaget innehåller boken aderton bidrag varav fem av dem är på engelska; de övriga tretton är på franska.

De två första sektionerna kretsar kring Paul Tillich som predikant och predikans plats i Tillichs tänkande. Tillichs bok *The New Being* (1955) står i centrum i den första av dessa sektioner och bidragen tar upp Tillichs ansträngningar att göra evangeliet tillgängligt för sina samtida lyssnare. Dialogen mellan tro och kultur, Tillichs användning av jungiansk djuppsykologi som medel i sina predikningar och Tillichs otraditionella kyrkosyn avhandlas liksom hans uppfattning om teologen som livstolkare. I den andra sektionen handlar det om förhållandet mellan Tillichs teologiska arbete och hans predikningar. En central aspekt är att Tillich både är predikant och teolog och att han håller dessa uppgifter för att vara oskiljaktiga.

De två följande sektionerna — tre och fyra — handlar om praktisk teologi. De två bidragen i sektion tre tar upp vilken betydelse Tillich har för dagens praktiska teologi. I sektion fyra utforskas Tillichs arbete som praktisk teolog. En genomgående tråd är Tillichs omsorg om att redan från allra första början integrera den praktiska teologin i sitt tänkande och hur han försökte utveckla teologin bortom de vanliga kyrkliga gränserna.

I den sista sektionen behandlas frågan om hur Tillich tagits emot i pastoralt arbete. Här hävdas det bland annat att Freud i högre grad än Jung var en intellektuell partner för Tillich i den senares utveckling av en pastoralteologi. Bland annat diskuteras förhållandet mellan existentialism och essentialism, liksom problem med psykoanalysens *det omedvetna*. Psykoanalysens betydelse för Tillichs teologi lyfts fram och det påpekas att Tillich på vissa punkter hade en stor klarsyn beträffande psykoterapi: terapeuten är inte alltid i stånd att se skillnaden mellan å ena sidan den existentiella ångesten som botten i insikt om människans ändlighet och som inte kan tas bort, och å andra sidan den patologiska ångesten som bör botas.

En bok som så tydligt handlar om predikan och praktisk teologi framkallade hos mig (som religionsfilosof) ett tämligen svalt intresse och jag kände nog en viss tvekan när jag tog mig an den. I huvudsak blev jag dock positivt överraskad. Texterna är i de flesta fall ganska lättillgängliga och kanske ännu viktigare är att de väcker nyfikenhet angående Tillich och den tid och miljö han verkade i.

Även om de flesta texterna är ganska lättillgängliga är inte alla det. I några fall smalnar texterna av så